

23. Уголовный кодекс Украинской ССР : науч.-практ. коммент. / Н. Ф. Антонов, М. И. Бажанов, В. В. Сташис и др. ; отв. ред. В. И. Зайчук. – К. : Политиздат Украины, 1969. – 544 с.

24. Уголовный кодекс Украины : постатейный материал с изм. и допол. по сост. на 1 июля 1996 г. / сост. Тютюгин В. И., Перепелица А. И. – Харьков : ИМП «Рубикон», 1996. – 250 с.

25. Хряпинский П. В. Уголовная ответственность за присвоение найденного или случайно оказавшегося у виновного государственного или общественного имущества : автореф. дисс. на соискание канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право» / П. В. Хряпинский. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т., 1983. – 21 с.

МАНЬКОВСЬКИЙ Л. К.,
аспірант кафедри кримінального права,
заслужений юрист України
(Класичний приватний університет)

УДК 342.292

МІСЦЕ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ, У ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАДАХ ЙОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ

Розглядаються загальні засади призначення кримінального покарання за обставин, що його пом'якшують, з урахуванням особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

Ключові слова: кримінальне покарання, неповнолітня особа, призначення покарання, обставини, що його пом'якшують, особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

Рассматриваются общие начала назначения уголовного наказания при смягчающих обстоятельствах, с учетом особенностей уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних.

Ключевые слова: уголовное наказание, несовершеннолетний, назначение наказания, смягчающие обстоятельства, особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних.

This article discusses the general principles criminal sentencing under mitigating circumstances, having regard to prosecution and punishment of juveniles.

Key words: criminal penalties, minor, sentencing, mitigating circumstances, especially the prosecution and punishment of juveniles.

Вступ. Указом Президента України від 24 травня 2011 р. «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» надано новий поштовх розвитку ювенальної юстиції в Україні. «З метою належного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у частині забезпечення дітям особливого піклування та допомоги з боку держави, – зазначається у преамбулі Концепції, – реалізації положень Конституції України щодо визнання людини, її життя і здоров'я, честі й гідності найвищою соціальною цінністю, забезпечення кожній людині права на вільний розвиток своєї особистості, а також з огляду на рівень дитячої злочинності є необхідність розроблення державної політики у сфері захисту прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом» [1]. У Плані заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України 12 жовтня 2011 р., серед заходів нормативно-правового забезпечення передбачається удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства, зокрема, в частині здійснення кримінального судочинства щодо

неповнолітніх з урахуванням їх вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку, а також застосування програм відновного правосуддя.

Призначення кримінального покарання неповнолітнім, у тому числі й місце обставин, що пом'якшують покарання, у загальних засадах його призначення розглядали українські та російські криміналісти, серед яких: Л. В. Багрій-Шахматов, М. І. Бажанов, В. К. Гришук, І. І. Карпець, Л. Л. Кругліков, В. О. Навроцький, О. М. Скрябін, В. Д. Соловійов, В. І. Тютюгін, А. П. Тузов, С. Д. Шапченко, М. Д. Шаргородський, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, С. С. Яценко та ін. Сучасними вітчизняними дослідженнями призначення кримінального покарання неповнолітнім є праці В. М. Бурдіна, Т. О. Гончар, О. П. Гороха, Т. А. Денисової, А. А. Музики, В. В. Полтавець, Т. В. Сахарук, Т. І. Іванюк, В. П. Козиревої, Н. В. Марченко, О. С. Яцуна та ін.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є визначення місця й ролі обставин, що пом'якшують покарання, у загальних засадах призначення покарання з урахуванням особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

Результати дослідження. За вчинення злочинів у неповнолітньому віці у I півріччі 2012 р. засуджено 4,3 тис. осіб, їх частка від кількості всіх засуджених становить 5,6 %. Переважну більшість із них (60,6 %, або 2,6 тис. осіб) засуджено за тяжкі та особливо тяжкі злочини. У віці від 14 до 16 років вчинили злочин 1,2 тис. підлітків, або 28,8 % від кількості засуджених неповнолітніх. За участю дорослих учинили злочини 1,1 тис. неповнолітніх, або 25,7 % від кількості засуджених неповнолітніх; за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність засуджено 291 особу. До позбавлення волі на певний строк засуджено 762 особи, їх питома вага від кількості засуджених, які вчинили злочини у неповнолітньому віці, становила 17,8 %; громадські роботи призначено 222 особам, або 5,2 %; звільнено від покарання з випробуванням 2,9 тис. неповнолітніх, або 67,9 %. Щодо 919 осіб справи закрито із застосуванням примусових заходів виховного характеру, що на 7,5 % менше, ніж у I півріччі 2011 р. [2].

Загальні засади призначення покарання закріплені у Кримінальному кодексі України (далі – КК). Зокрема, в ч. 1 ст. 65 КК зазначається, що суд призначає покарання: 1) у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 цього Кодексу; 2) відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу; 3) урахуваючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та запобігання новим злочинам. Більш суворий вид покарання з передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та запобігання вчиненню нею нових злочинів.

Згідно з ч. 1 ст. 103 КК у якості додаткових обставин, що враховуються під час призначення покарання неповнолітньому, суд ураховує умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього.

У доктрині кримінального права під загальними засадами призначення покарання здебільшого розуміють установлені законом вимоги, правила або критерії, якими суд керується у призначенні покарання. Так, М. І. Бажанов визначав загальні засади призначення покарань як установлені законом критерії, якими суд керується у призначенні покарання у кожній справі [3, с. 23–24]. Г. С. Гаверов характеризував їх як установлені кримінальним законом вимоги, якими має керуватися суд під час призначення покарання [4, с. 63]. Л. О. Прохоров, визначає їх, як окремі правила, що зазначені у кримінальному законі і визначають міру покарання відповідно до ознак конкретного злочину [5, с. 3]. М. О. Скрябін виокремлює такі їх суттєві елементи, як: 1) загальні засади призначення покарання – це організаційні норми; 2) організаційна властивість загальних засад призначення покарання пов'язана з вимогами правозастосовного акта; 3) такі вимоги є загальними [6, с. 7–8].

М. В. Володько загальні засади призначення покарання визначає як засновані на загальних і галузевих принципах кримінального права і закріплені законом критерії, якими має керуватися суд у призначенні покарання [7, с. 98]. На думку Т. В. Сахарук, загальні засади призначення покарання – це порядок визначення міри покарання, що відповідає об'єктивним та

суб'єктивним ознакам злочину, особі винного та обставинам, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність, які забезпечуються державою, розраховані на невизначене коло однотипних випадків та є обов'язковими для всіх і кожного в умовах передбаченої ситуації [8, с. 100]. Отже, загальні засади призначення покарання є імперативними вимогами закону України про кримінальну відповідальність, що адресуються виключно суду, якими він має керуватися у призначенні покарання по кожній кримінальній справі.

У літературі немає єдності щодо кількості загальних засад призначення покарання, їх взаємодії та впливу кожної засади на кримінальне покарання. М. І. Бажанов пропонував виділяти три критерії, згідно з якими суд призначає покарання: 1) у межах санкції статті Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин; 2) відповідно до положень Загальної частини КК; 3) урахуваючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання (9, с. 368). Дещо по-іншому це ж питання розглядав М. Й. Коржанський. «У ст. 65 КК, – розмірковував цей правник, – визначено загальні засади призначення покарання: 1. *Законність* – покарання призначається в межах, установлених статтею Закону, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин, у точній відповідності з положеннями Загальної частини КК. 2. *Справедливість* – призначене покарання відповідає правосвідомості суддів і громадян нашої держави – їх оцінці тяжкості злочину, небезпечності злочинця й відповідності призначеного йому покарання. 3. *Особистість (індивідуалізація)* – покарання, що вимагає врахувати: а) характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину – важливість, суспільну цінність об'єкта посягання, тяжкість заподіяної шкоди, форму вини, мотив і спосіб учинення злочину; б) особу винного – його вік, освіту, фах, попередню громадську поведінку, ставлення до праці, до навчання, участь у громадському житті; в) обставини, які пом'якшують і обтяжують відповідальність» [10, с. 377]. В. В. Полтавець виділяє чотири самостійних загальних засади призначення покарання: а) у межах, установлених у санкції Особливої частини КК; б) відповідно до положень Загальної частини КК; в) урахуваючи ступінь тяжкості вчиненого злочину; г) урахуваючи особу винного; д) урахуваючи обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [11, с. 123]. М. М. Становський також виділяє чотири загальні засади: 1) характер і ступінь суспільної небезпечності злочину; 2) особу винного; 3) обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання; 4) обставини, що впливають на виправлення засудженого й на умови життя його сім'ї [12, с. 123].

Як бачимо, загальні засади призначення покарання слід уважати за систему закріплених у законі про кримінальну відповідальність і обов'язкових для суду норм, які містяться у Загальній та Особливій частині КК, що характеризують суспільну небезпеку злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, якими має керуватися суд у призначенні покарання за кожною справою.

Важливо звернути увагу на системність як ознаку, що визначає ієрархію, підпорядкованість, взаємозв'язок та послідовність загальних засад призначення покарання. Розташування загальних засад призначення покарання не є випадковим і вони мають певну внутрішню логіку та послідовність. З урахуванням особливостей призначення покарання неповнолітнім ієрархія, що формує послідовність урахування загальних засад призначення кримінального покарання неповнолітнім, така: суд призначає покарання: а) у межах, установлених у санкції статті Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин; б) відповідно до положень Загальної частини КК; в) урахуваючи ступінь тяжкості вчиненого злочину; д) урахуваючи особу винного; з) урахуваючи обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання; е) урахуваючи умови життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього.

Таким чином, визначаючи загальні засади й особливості призначення покарання неповнолітнім, законодавець позначив значно більшу кількість обставин, що мають ураховуватися судом під час призначення покарання. Це зумовлено реалізацією в нормах закону України про кримінальну відповідальність принципу гуманізму. Щодо неповнолітніх, особливо тих, хто вперше вчинив злочин, перед судом має поставати, насамперед, завдання соціальної реабілітації, у котрій вони виступають не «об'єктами кримінальної репресії», а «суб'єктами соціальної реабілітації». У застосуванні загальних засад та особливостей

призначення покарання неповнолітнім «все повинно бути підпорядковано досягненню мети їх виправлення й запобігання вчинення нових злочинів» [13, с. 238].

Призначення кримінального покарання неповнолітнім у межах, установлених у санкції статті Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин вказується першим серед загальних засад. Санкція кримінально-правової норми має адекватно відображати суспільну небезпеку певного злочинного діяння, його відносну поширеність, узгоджуватися із санкціями суміжних та однорідних, інших близьких за характером та ступенем суспільної небезпеки злочинів. Вона має надавати можливість суду індивідуалізації покарання неповнолітнім з урахуванням типових варіантів учинення ними певного злочину в реальності [14, с. 35]. Кримінально-правова санкція, як перша визначна заасада призначення покарання, повинна будуватися на принципах справедливості, законності, гуманізму, рівності осіб перед законом, диференціації кримінальної відповідальності, а також урахувувати зміст і обсяг практики застосування покарань за такі ж самі та суміжні злочини [15, с. 89]. Як обґрунтовано зазначають А. А. Музика та О. П. Горох, у цьому процесі має бути враховано і набутий досвід боротьби зі злочинністю, дані судової практики, результати наукових досліджень. Побудова санкції з урахуванням зазначених положень, а також дотримання загальноприйнятих правил юридичної техніки дозволить на практиці уникнути ситуації, коли судами призначаються різні покарання за злочини, що за багатьма ознаками схожі, як «близькята». І, навпаки, коли за злочини, що не схожі ні за характером, ні за ступенем суспільної небезпеки, призначаються майже однакові вид і міра покарання [16, с. 78–79].

Призначення покарання відповідно до положень Загальної частини КК передбачає, що призначаючи покарання за вчинений злочин, суд зобов'язаний дотримуватися тих положень Загальної частини, які пов'язані із призначенням покарання. Вирішуючи питання про наявність або відсутність у діях особи складу злочину, суд повинен виходити з поняття злочину, що міститься у ст. 11 КК, і підстав кримінальної відповідальності, установлених ст. 3 КК. Суди мають дотримуватися вимог ст. 98 КК щодо видів і розмірів покарань, які можуть призначатися неповнолітнім за вчинений злочин. Перелік видів покарань є вичерпним. Виходячи з положень ст. 98 КК, інші види покарань – обмеження волі, конфіскація майна, довічне позбавлення волі – до неповнолітніх застосовуватися не можуть, у тому числі і в порядку переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання відповідно до ст. 69 КК. Так, до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, суд може застосувати такі основні види покарань, як штраф, громадські або виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк і додаткові покарання у вигляді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [17]. Отже, положення Загальної частини КК мають ураховуватися під час призначення покарання винному у конкретній справі.

Визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, – як зазначено в п. 3 Постанови Пленуму Верховного суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», – суди повинні виходити з класифікації злочинів (ст. 12 КК), а також із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин учинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо) [18].

Слід погодитися з Л. М. Кривоченко, що суспільна небезпечність злочину є предметом оцінки на двох рівнях: законодавчому та правозастосовному. При цьому, якщо на законодавчому рівні суб'єктом оцінки виступає законодавець, то на правозастосовному – слідчо-судові органи: законодавець на підставі типових, закономірних об'єктивних і суб'єктивних якостей дає загальну оцінку суспільної небезпечності певного злочину (вбивства, крадіжки, бандитизму тощо), правозастосовні ж органи визначають суспільну небезпечність, характерну для вчиненого особою конкретного злочину цього виду [19, с. 38]. Співвідношення суспільної небезпеки певного злочину у визначених рівнях має діалектичний, взаємопов'язаний характер. З одного боку, законодавча оцінка базується на аналізі вчинених конкретних злочинів, що формують типову суспільну небезпеку певного злочину, яка закріплюється у санкції кримінально-правової норми, з іншого – слідчий, прокурор та суддя оцінюють суспільну небезпеку конкретного злочину, що має як типізовані, так і індивідуальні

ознаки, як правило, в рамках установлені на законодавчому рівні санкції кримінально-правової норми.

Ураховуючи особу винного, суд зобов'язаний установити та дати оцінку всій сукупності як позитивних, так і негативних індивідуальних властивостей особи винного. Досліджуючи дані про особу підсудного, суд мусить з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо. Встановлення соціального та правового статусу винного, які були до, під час і після вчинення злочину, мають велике значення для індивідуалізації його покарання.

Урахування обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання – це важливі самостійні засоби індивідуалізації кримінального покарання неповнолітнім. Не торкаючись у цьому дослідженні суперечливих питань правової природи та змісту обставин, що обтяжують кримінальне покарання, зазначимо: як засоби індивідуалізації покарання неповнолітнім значну роль відіграють обставини, що пом'якшують покарання та стосуються особи неповнолітнього, а не обставин учиненого злочину. Так, О. С. Яцун особливістю судової практики вважає той факт, що в абсолютній більшості випадків (95 % справ) суди у вироків не розрізняють дані про особу неповнолітнього та обставини, які обтяжують і пом'якшують покарання, наводдячи їх разом. Лише у 3,6 % справ суди у вироків наводили обставини, які обтяжують покарання (повторність та вчинення злочину в стані алкогольного сп'яніння). Інші обставини, які обтяжують покарання, взагалі не траплялись. Типовим набором обставин, які пом'якшують покарання, що фіксується у вироків, є: учинення злочину неповнолітнім (90 % справ); добровільне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди (74 % справ); щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину (64 % справ). Найпоширеніші обставини, які пом'якшують покарання, з тих, що не передбачені ст. 66 КК України, такі: визнання своєї вини (84 % справ); відсутність судимості (76 % справ); наявність позитивної характеристики (58 % справ) [20, с. 22–23].

Згідно з ч. 1 ст. 66 КК обставинами, які пом'якшують покарання, при його призначенні, у тому числі неповнолітнім, визнаються: 1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину; 3) учинення злочину неповнолітнім; 4) учинення злочину жінкою в стані вагітності; 5) учинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин; 6) учинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність; 7) учинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого; 8) учинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності; 9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з учиненням злочину у випадках, передбачених КК. Під час призначення покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, також інші обставини, не зазначені в ч. 1 цієї статті. Якщо будь-яка з обставин, що пом'якшує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз ураховувати її під час призначення покарання як таку, що його пом'якшує.

Урахування умов життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього, на думку В. О. Навроцького, можуть бути сприятливими та несприятливими для нього. При цьому під сприятливими обставинами цей вчений розуміє ті, які дають підстави для застосування до неповнолітнього передбаченого законом виду звільнення від покарання чи його відбування; призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом; призначення покарання, ближчого до мінімально можливого за законом. У свою чергу, несприятливі – це ті обставини, за наявності яких унеможлиблюється звільнення від покарання чи його відбування, не застосовується призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом; призначається додаткове покарання, призначається максимально суворе покарання чи близьке до нього. Цей криміналіст також підкреслює, що наведений у ст. 103 КК України перелік специфічних для призначення покарання неповнолітньому обставин

є вичерпним, і вони мають стосуватися або особи засудженого, або об'єктивних умов його існування до й після вчинення злочину. В. О. Навроцький розмірковує так, «при призначенні покарання неповнолітньому слід враховувати такі умови життя й виховання та інші особливості його особи: а) сімейні обставини – наявність чи відсутність батьків, або осіб, що їх замінюють, рівень їх турботи про дитину та позитивний або негативний (із суспільної точки зору) вплив на неповнолітнього; б) матеріальні умови життя й виховання неповнолітнього; в) відвідування школи чи іншого навчально-виховного закладу, рівень успішності та стан поведінки, ставлення до вчителів, вихователів; г) морально-психологічний клімат у колективах, членами яких є неповнолітній, його стосунки з ровесниками та іншими неповнолітніми, становище серед найближчого оточення; д) спілкування з дорослими, їх авторитетність у неповнолітнього та їхній вплив на засуджуваного, наявність матеріальної або іншої залежності від дорослих; е) рівень фізичного, інтелектуального розвитку, здатність усвідомлювати фактичну сторону і соціальне значення вчиненого та покарання, яке може бути призначене; є) попередню поведінку неповнолітнього, насамперед його реакцію на застосування дисциплінарних заходів, раніше застосоване звільнення від кримінальної відповідальності і покарання; ж) поведінку неповнолітнього після вчинення злочину, зокрема ставлення до потерпілого, поведінку в ході досудового розслідування й судового розгляду справи; з) наявність у неповнолітнього морального обов'язку піклуватися про інших членів сім'ї та його ставлення до цього обов'язку; е) ставлення неповнолітнього до правопорушень, учинених іншими особами, та його ставлення до призначених їм правових заходів впливу» [21, с. 236].

Усі обставини, які впливають на призначення покарання неповнолітньому, мають враховуватися в їх сукупності. Тобто сам факт учинення злочину особою, яка не досягла 18-річного віку, ще не є підставою для обов'язкового пом'якшення становища такої особи. Водночас за наявності передбачених законом підстав суд зобов'язаний обговорити й визначити можливість застосування до неповнолітнього більш м'якого кримінального покарання.

Нового імпульсу в індивідуалізації та гуманізації кримінального покарання неповнолітнім надано з набуттям чинності з 19 листопада 2012 р. Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК). Відповідно до вимог Глави 38. «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх» обставинами, які підлягають установленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК, також з'ясовуються: 1) повні й усебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати в індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, має також бути з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення (ст. 485 КПК).

Під час дослідження умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого належить з'ясувати: 1) склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими й дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; 2) обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер та ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього; 3) зв'язки й поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою (ст. 487 КПК). У разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза. Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього, які необхідно враховувати у призначенні покарання чи обранні заходу виховного характеру, може бути призначено психологічну експертизу (ст. 486 КПК).

Висновки. Врахування меж, установлених у санкції статті Особливої частини КК, що

передбачає відповідальність за вчинений злочин, положень Загальної частини КК; ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи неповнолітнього, обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, умов життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього є самостійними елементами загальних засад призначення покарання, які нерозривно пов'язані між собою й мають ураховуватися судом під час призначення покарання неповнолітньому в сукупності. Обставини, що пом'якшують покарання, є частиною даних, які характеризують обставини вчиненого злочину або особу винного. Їх урахування у призначенні покарання неповнолітньому, що вчинив злочин, пояснюється наявними у нашому суспільстві морально-етичними нормами, виходячи з яких неповнолітня особа, яка вчинила злочин, за наявності таких обставин заслуговує поблагливого ставлення до себе під час призначення покарання. Обставини, що пом'якшують покарання, закріплені в ч. 1 ст. 66 КК, та інші обставини, не зазначені в КК, які суд може визнати такими, що пом'якшують покарання, виступають самостійними засобами індивідуалізації покарання неповнолітнім особам.

Список використаних джерел:

1. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011 // Інформаційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=597%2F2011>
2. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2012 р. [Електронний ресурс] // Інформаційний сервер Верховного Суду України. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/45621B3622>
3. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву : монография / М.И. Бажанов. – К. : Вища школа. – 1980. – 216 с.
4. Гаверов Г. С. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву : монография / Г.С. Гаверов. – Иркутск : Изд-во Иркутск. ун-та. – 1976. – 120 с.
5. Прохоров Л. А. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право / Л. А. Прохоров. – М. : Моск. гос. ун-т, 1972. – 17 с.
6. Скрыбин М. А. Общие начала назначения наказания и их применение к несовершеннолетним : монография / М. А. Скрыбин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 126 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Банківський [та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 512 с.
8. Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Тетяна Валеріївна Сахарук. – Націон. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2006. – 227 с.
9. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-е вид., переробл. і допов]. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 480 с.
10. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : курс лекцій / Коржанський М. Й. ; за ред. М. Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – 432 с.
11. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України : монографія / В. В. Полтавець ; наук. ред. Л. М. Кривоченко. МВС України, Луг. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2005. – 240 с.
12. Становский М. Н. Назначение наказания : монография / М. Н. Становский. – СПб. : Юридический центр Пресс, 1999. – 480 с.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України ; за ред. С. С.

Яценко. – [4-е вид., перероб. та доповн]. – К. : А.С.К., 2006. – 848 с.

14. Келина С. Г. Принципы советского уголовного права : монография / С. Г. Келина, В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1988. – 200 с.

15. Денисова Т. А. Поняття кримінально-правової санкції / Т. А. Денисова // Право та державне управління : зб. наук. пр. – 2011. – № 1. – С. 83–89.

16. Музика А. А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія / А. А. Музика, О. П. Горох. – Хмельницький : Вид-во Хмельн. ун-ту управл. та права, 2010. – 256 с.

17. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність : узагальнення судової практики від 29.08.2003 р. [Електронний ресурс] // Інформаційний сервер Верховного Суду України. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua>

18. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 [Електронний ресурс] // Інформаційний сервер Верховного Суду України. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua>

19. Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія / Л. М. Кривоченко. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 120 с.

20. Яцун О. С. Особливості врахування особи неповнолітнього при призначенні покарання / О. С. Яцун // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 20–24.

21. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 6-те вид., переробл. та доповн ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.

